Gadebelysning

Især i ældre bykvarterer.

Nattemørket var en uafvendelig fare for byens borgere og et stadigt problem for bystyret. Naar mørket faldt paa, var det nat, sommer eller vinter, al virksomhed maatte slutte, og byen lukkedes hver aften med byportene for at ikke tyve, omstrejfere, udenlandske fjender eller andre ubudne gæster skulle kunne hjemsøge indbyggerne i ly af mørket.

Paa forskellig maade søgte man at sikre sig. Natten igennem patruljerede vægterne i gaderne for at holde skik paa urolige elementer, og byerne havde forskellige regler for, hvordan man skulle færdes om natten for ikke at blive antaget for tyv eller ugerningsmand. Da det var den enkelte grundejers pligt at sørge for gadebelægningen, vekslede den fra hus til hus, kældernedgange, trapper, bislag og smaaskure strakte sig ud paa gadearealet. Vinduerne var lukkede med skodder, saa lys maatte man selv bringe med, forsvarligt lukket ind i en lygte. Offentlig belysning kom saa sent som i 1681 til hovedstaden. Da blev der opstillet 500 pæle med kobberlygter paa, som brændte med tran. Endnu i 1750 havde Aarhus kun to tranlamper uden for raadhuset, og saa sent som i 1806 siges det i en beretning fra Æbeltoft, at man der ikke behøver lygter, og heller ikke har raad til at holde dem.

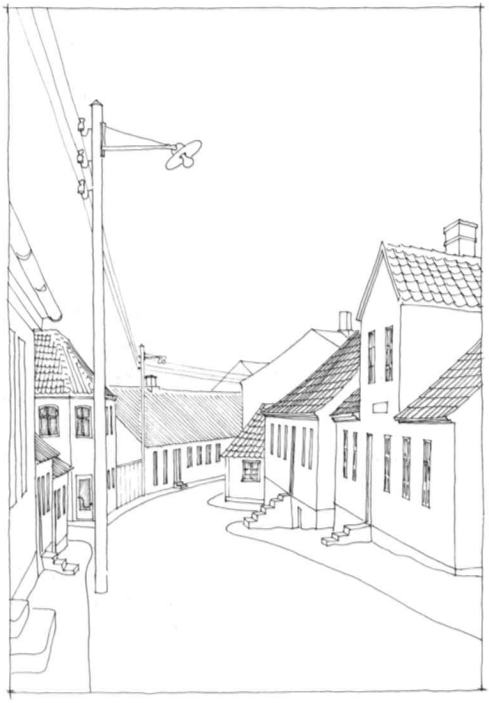

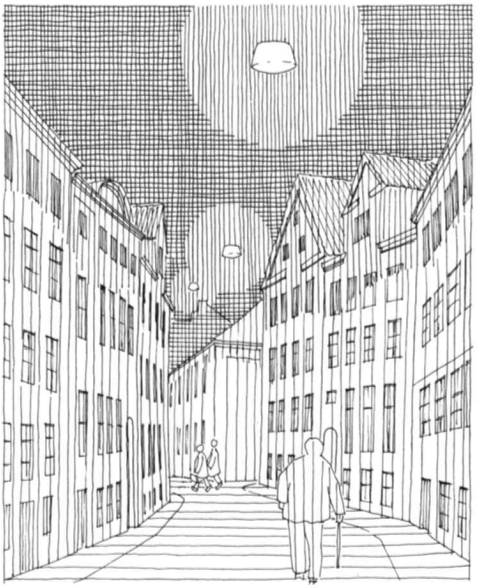

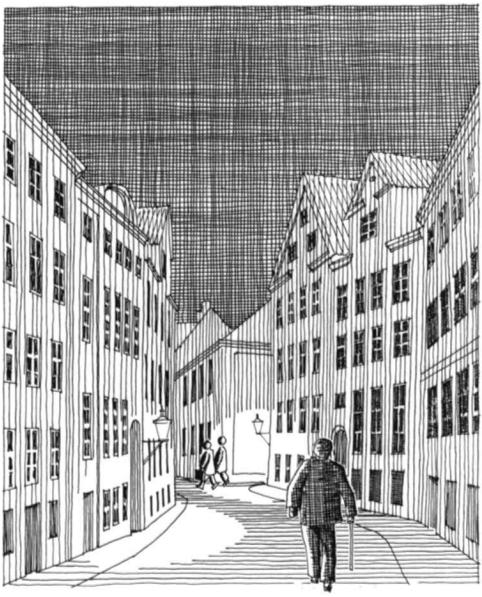

Til gengæld kom provinsen først med gaslygterne, som gjorde gadebelysningen effektiv. Odense, Randers og Aalborg fik i 1853 gasværker med forsyning af gadebelysningen for øje, ogsaa Aarhus, Silkeborg, Assens, Svendborg, Nyborg, Slagelse og Helsingør havde gasbelysning før København endelig i 1857 kom med.

Dermed var mørket endelig jaget paa flugt. Men de nye belysningsarmaturer – ogsaa den senere elektriske belysning – var i modsætning til den gammeldags lygte, afhængig af et forsyningsnet. Det medførte, at man placerede lyset ud fra forsyningstekniske og -økonomiske hensyn i stedet for hensynet til belysningens kvalitet.

Naar de gamle gaslygter har overlevet i mange af vore ældre bysamfund, skyldes det ikke bare veneration for dette hyggelige og smukke stykke gadeinventar, men ogsaa at gasbelysningen i virkeligheden var vore første gennemtænkte belysnings*anlæg* med den kvalitet at lyset spredes ud, hvor det skal bruges. En kvalitet anlægget beholder, ogsaa da lygterne ombygges til elektricitet. Trafikken stiger, behovet for belysning vokser. Nye gadebelysninger opsættes paa de forhaandenværende elmaster, hvis placering og afstand er bestemt af forhold, der ikke har det fjerneste med *belysnings*anlæg at gøre.

Ved lysstofrørets anvendelse til gadebelysning begynder udviklingen at tage fart. Begejstringen over dette lysrør, der kan skabe nat om til dag, rygtes snart til den mindste landsby. Den store udspredelse af lys, der nu kan lade sig gøre, har helt kvalt bevidstheden om kvaliteten af det lys der udsendes. Om natten oplever vi en dominerende begrænsning mod den mørke stjernehimmel af de uafskærmede lysrør, der bader alt i et koldt hvidt lys. Ogsaa om dagen fornemmes lysrøret paa sin løftede arm som en begrænsning, eller et loft, som intet har med gadens rum at gøre.

I vore gamle bykvarterer maa det være rigtigt, at der skal være mulighed for at opleve det kvarter man gaar igennem. Lys skaber rum, og dette rums karakter afhænger af lysets fordeling og af lygternes placering. Det maa være et krav til belysningen af gaden, at det belyste rum harmonerer med og understreger gadebilledet og dets forløb. Men alt for ofte møder vi uheldigt anbragte, og uheldigt blændende lygter.

Gadelysets fordeling

I gaden hvor lyset spredes fra højtsiddende regelmæssigt anbragte armaturer, efterlades gaden badet i et karakterløst lys. Personer der gaar paa gaden forsvinder sammen med alt det, der unuanceret modtager belysning. I gaden, hvor belysningen er opsat med omhu, vil personer optræde dels belyste, dels i silhuet sammen med det varieret belyste gadeforløb og træde tydeligt frem i forhold til omgivelserne.

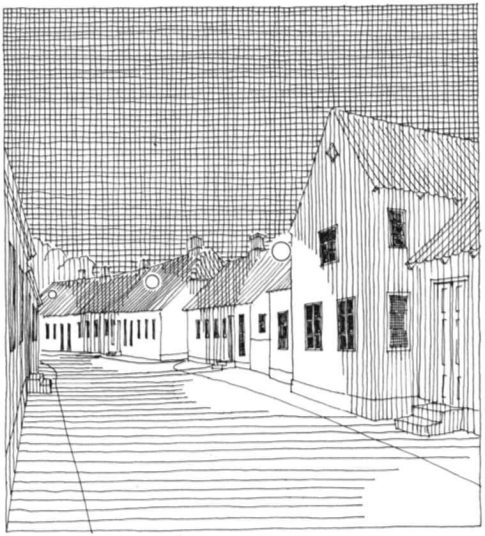

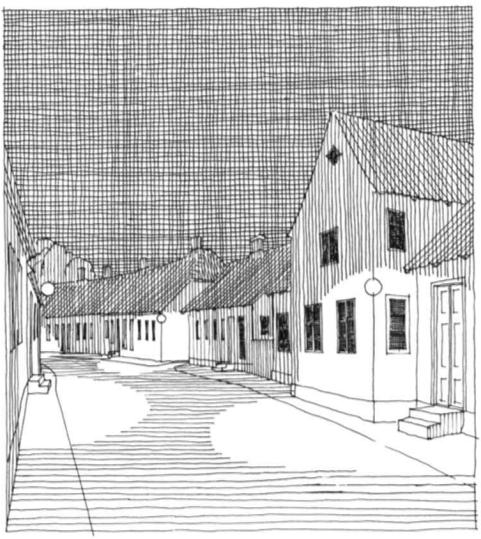

Gadelygtens placering

Gadelygtens placering bør nøje overvejes efter det konkrete gadebillede og -forløb. Gaderummet i ældre bykvarterer kan i belysningsmæssig henseende betragtes som et interiør. I stuen er lyset kraftigst over de vigtigste møbler og funktioner, svagere i resten af rummet, og som regel afpasset efter rummets proportioner.

Ved at flytte den afskærmede gadelygte ned i nærheden af hvor lyset skal bruges, kan belysningen faa en relation til det enkelte hus, og oplysningen af husenes facader vil medvirke til lysets fordeling paa fortov og gade.

I gaden vil det være væsentligt at indgangsdøre og porte er oplyste, ogsaa selvom dette maaske medfører en uregelmæssig fordeling af lygterne. Gadehjørner og indgange til slipper, smøger og trapper maa ogsaa forsynes med gadelygter. Derved bliver det stadigvæk husenes dimensioner og gadernes forløb og ikke en modulfast lygteafstand, der tegner gadebilledet ved nat. Lygterne skal hænge næsten i naahøjde, saadan at de netop belyser det, som vi ogsaa hæfter os ved om dagen, og saadan at gaderummets elementer, facade, sokkel, fortov, kantsten, gadebelægning, klart karakteriseres ved sin belysning og/eller sin skygge.

Gadelygter vil ofte med held kunne anbringes paa husene som lampetter. Vigtigst er dog at iagttage lygtens relation til tætved siddende bygningsdetailler, som f.eks. hoved- eller kordongesims, vinduer og døre.

Mere overordnede gader kan understreges ved et højere belysningsniveau (flere lygter eller en større type) eller ved at skifte fra lampet til standerbelysning. Paa torve og pladsdannelser vil en regelmæssig anbringelse af belysningen ofte være at foretrække, men altid anbragt langs husenes facader, da det jo er husenes belyste facader, der danner pladsens rum om aftenen, og ikke et oplyst midterareal.

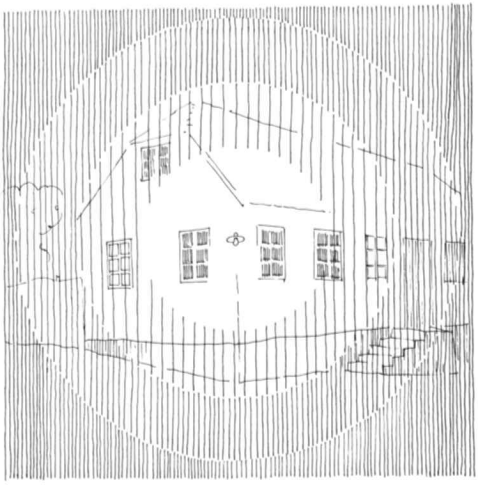

Gadelysets blænding

Naar øjet blændes af en stikkende uafskærmet pære i gadebilledet, ses intet af det bagvedliggende lige omkring lygten. De oplyste partier længere væk fra lygten bliver ikke opfattelige, de føles faktisk mørkere paa grund af kontrasten til lygten, og meget af det, der kunne være interessant at faa med i hele opfattelsen af gaderummet man gaar i, forsvinder. Det kan ogsaa udtrykkes paa den maade, at de sidste trin i lysets graaskala forsvinder, alle katte bliver graa.

Naar man vil se paa gadeskilte anbragt tæt ved lygten, interessante bygningsdetailler omkring eller over lygtehøjde, skal irritationen ved at blive blændet overvindes. Blændingspaavirkningen er en effekt, som ubevidst medfører at blikket søger ned, væk fra de blændende lygter, man gaar og kigger ned i fortovet, og den øvre del af gaderummet forsvinder fra det egentlige synsfelt. Man afskæres saaledes af den blændende lygte fra at modtage den optimale informationsmængde, som gør, at man netop bliver tryg ved omgivelserne.

Her vil det være let at gøre et lille forsøg. Gaa ud i et bymiljø en mørk aften, og hold en tommelfinger op for den uafskærmede pære i en gadelygte. Pludselig kan man se alle lygtens nære omgivelser, som er rigeligt belyst, men som ikke var synlige før, paa grund af blændingen. Ogsaa de svagere belyste partier træder nu tydeligt frem, fordi kontrasten til den »afblændede« lygte ikke er saa stor.

Forsøget viser altsaa at afblændingen af gadelygter er af overordentlig stor betydning for opfattelsen af gaden.

Det viser ogsaa at en afblændet lygte *økonomiserer* med lyset paa den maade, at det der forekommer at være for svagt belyst viser sig at være udmærket synligt blot blændingen fjernes – uden øget strømforbrug. Det viser tillige, at blændfriheden er en væsentlig forudsætning for at kunne gennemføre en virkelig nuanceret fordeling af lyset, og en placering af lygterne i harmoni med gadebilledet. Og endelig – at blændingen maaske er den eneste *alvorlige* fejl de gamle gasbelysningsanlæg har.